

Ivar Mortensson-Egnund og kristendomen

For Ivar Mortensson-Egnund må kristendomen ha betydd mykje, både fagleg, i hans yrke og personleg. Han tok teologisk embetseksamen, han oversette delar av Det gamle testamente frå hebraisk til landsmål, og han verka som prest i Den norske kyrkja. Samstundes var han diktar og folkeminne- og religionsforskar med draging mot fleire livssyn samtidig, kunne ein nesten seie. Så korleis skal vi prøve å karakterisere hans syn på kristendomen?

Lat oss studere årets jubilant frå tri synsvinklar: Mystikaren, presten og dikteren. Så får vi sjå om vi lærer eitt og anna om hans kristendomssyn undervegs!

1. Mortensson-Egnund som mystikar
Sidan 1880-åra hadde Ivar vore sterkt interessert i mystikk. Sjølv om han var teolog, tok han til og med del i spiritistiske eksperiment på Kolbotn i 1890-åra, saman med Hulda og Arne Garborg. Likevel vart nok desse «seansane» ikkje meir enn nokre blaff. Andene let seg ikkje mane fram utan vidare! Men at det fanst løynde krefter i naturen og mennesket, var Ivar alltid overtydd om. Han var og blei ein naturmystikar. Naturen skjulte ei universell kraft, ein straum av ande. Dette

fann Mortensson-Egnund mange teikn på i diktning, forteljingar, eventyr og segn. Mystikken fann han vidare i religionane og deira mytiske forteljingar og heilage skrifter. I denne samanhengen såg ikkje vår mann nokon prinsipiell forskjell mellom Bibelen og folkediktinga, mellom Det gamle og nye testamente på den eine sida og andre religiøse tekstar på den andre.

Vi kan vel likevel ikkje slå fast at Mortensson-Egnund hevda at kristendomen stod heilt på same linje som andre religionar eller trusretningar. Vi finn i alle fall to ting som peiker i retning av at årets jubilant heldt fast på kristendomen som den beste kjelda til tru og liv. For det første var han kristen teolog, han vart ordinert til prestetene, og virka som prest i fleire år. For det andre såg han trusskiftet i vikingtida som det store kulturhistoriske skiljet i Noreg. Kristendomen var ein ganske annan og «høgare» religion enn det dei gamle gudesegnene hadde å by folket. Dette kan vi til dømes sjå i skodespelet *Varg i Veum*, der Mortensson-Egnund skildrar åndskampen i menneska. Men også her er forfattaren først og fremst interessert i å ause av mange kjelder samstundes. For i all stor litteratur, verdsleg og religiøs, før-

kristen og kristen, fann Ivar glimt av ande og sanning.

Audun Skjervøy skreiv dette (Dag og Tid, nr 1/1999) om Mortensson-Egnunds store kunnskapar i folkedikting og religions- og kulturhistorie:

Dei enorme kunnskapane som ligg attom forfattarskapen hans, gjer at ein godt kan vera audmjuk før ein dømmar [dvs. om forfattarskapen hans]. Dei fleste av oss har ikkje kunnskapar nok til å ane djupna og breidda i dei litterære arbeida Mortensson-Egnund let etter seg. Men det er sjølv sagt lett for litteraturhistorikarar å avvise arbeida fordi dei er så annleis – i tiår etter tiår.

Eg føreslår at vi skriv under på Skjervøy si vurdering. For Mortensson-Egnund kjende seg heime i den gamle nordiske mytologien. Han oversette jo *Edda*. Denne oversettinga, med tittelen *Edda-kvede* (to bind: 1905 og 1908), vart eit standardverk. Den førkristne mytologien var Mortensson-Egnund interessert i heile livet, men han var òg oppteken av kristen middelalder. Han granska eventyr, myter, segn og ordtak av alle slag. Og frå ulike tider og kjelder. Alt dette farga hans kristendoms-syn. Noen vil kanskje seie at kristendomen på sett og vis vart overmåla av andre fargar i Ivars univers. Eg vil heller seie at den rike mytologien og dei mange kjeldene han ausa av, gav den kristne trua ei særprega djupn. I ljuset frå andre myter og segn enn dei bibelske kunne Mortensson-Egnund som få andre sjå Bibelens særskilte budskap om soning og frelse, ljøs og fred. Fordi han femna så vidt, kunne kristendomens særprega stemme kome til orde.

Mortensson-Egnund møtte òg andre impulsar som hadde samband med mystisismen og som sette sitt preg

på hans kristendomssyn. Antroposofien var ein åndsretning utvikla av den tyske filosofen Rudolf Steiner. Steiner, som var 4 år yngre enn Mortensson-Egnund, hevda at mennesket kan utvikle sine åndsevner til å få innsikt i seg sjølv og dei kosmiske kreftene som naturvitskapen ikkje kan utforske. Desse tankane prega nok Mortensson-Egnund. Eit møte med ein annan norsk diktar skulle bety mykje i denne samanhengen, nemleg Olav Aukrust.

Olav Aukrust (1883-1929) reiste hausten 1907 til Folldal for å begynne som lærar. Der trefte han Ivar Mortensson-Egnund. Vinteren 1907-1908 budde han hjå familien til Mortensson-Egnund. I Ivar møtte Olav Aukrust på mange måtar ein tvillingsjel. Båe var opptekne av det nasjonale, dei var sterke tilhengarar av å bruke nynorsk, og båe var overtydd om at det fanst ei indre, åndeleg verd bakom det sanselege. Rudolf Steiner heldt ei serie foredrag i Kristiania i 1910. Innhaldet i desse foredraga var voneleg også kjent for venene Ivar og Olav. I alle fall vart dei knytt til den antroposofiske rørsla, båe to. Mortensson-Egnund var ein del av rørsla frå 1908, og slutta seg til kretsen rundt det antroposofiske tidsskriftet *Vidar* frå omlag 1915. Aukrust på si side knytte også stadig nærare kontaktar med den antroposofiske rørsla. Mellom anna vitja han Steiners hovudkvarter i Dornach i 1921.

Mystikaren Ivar Mortensson-Egnund tok si kristne tru med seg inn i mystikken og antroposofien, men heldt samtidig fast på kristendomen. For Mortensson-Egnund var tilhøvet mellom mystisisme og antroposofi på den eine sida og kristendomen på den

andre ikkje eit anten – eller, men eit både – og.

2. Presteteneste og forkynning

I ungdomen og anarkistperioden i 1880-åra og utover var den offisielle statskyrkja for stiv og trong for Mortensson-Egnund. Han ønskte ei meir folkeleg kyrkje. Han turnerte i byrjinga av 1890-åra over store delar av Sør-Noreg med sine ”anarkistforedrag”. Fore-dragshaldaren delte inn publikum i tre slag, seiest det: Dei som gret, dei som lo og dei som tenkte. Mortensson-Egnund var kontroversiell både i politikken og i kyrkja. På mange måtar var han nok noko naiv i denne perioden. Gudsriket på jord var like om hjørnet! All krig og armod måtte berre først ut or verda –. Likevel var kristendom og politikk ikkje samanfallande for Ivar Mortensson-Egnund. Sjølv sette vår jubilant *Fadervår* høgst av alle tekstane i Bibelen.

Så vart han altså likevel prest i denne kyrkja han hadde stilt seg så kritisk til. Han skreiv i 1909 at ”*kyrkjetaket hadde lyft seg,*” og at det no var plass for han i kyrkja. Han såg kanskje større på kyrkjas oppgåve no. Kyrkja var først og fremst universell, ho var Jesu lekam. Det er to straumdrag i verda, seier Mortensson-Egnund: Eitt som samlar, eitt som spreier. Kristus er samlaren, medan Djevelen gjer det motsette. I denne samanhengen var kyrkja for Mortensson-Egnund ei verdsomspennande kyrkje. Der Kristus vart forkynt, var kyrkja. Og då vart kan hende spørsmålet om statskyrkje eller ikkje mindre viktig for den modne Mortensson-Egnund.

Han evna å sjå dei store åndelege prinsippa bakom den heimlege debatten mellom liberal og konservativ teologi. I denne diskusjonen hamna han i ein slags mellomposisjon. I bibelomsettjing, der han jo var sers kompetent, og bibelsyn var han nok på den meir konservative sida, medan han i mange teologiske spørsmål elles hadde ganske radikale meiningar.

Årets 150-årsjubilant gjorde teneste som prest i moden alder. Han vart ordnert i 1909, 52 år gamal. Deretter følgde ei periode på omlag 10 år i faste prestestillingar (Hamar, Fyresdal, Kristiania, Løten), før han flytta tilbake til Einabu i Follidal (1918).

Kan vi seie noko om Ivars kristendomssyn ut frå denne tiårsperioden? Å granske hjerte og nyrer og indre motiv overlet eg til medisinarane og psykologane. Eg vil for min del berre ganske enkelt peike på det faktum at anarkisten Mortensson-Egnund som prest i Den norske kyrkja hadde ei alterbok å følge, han hadde kyrkjeårets tekstar å preike over, han hadde dei vanlege pliktene å utføre. Vi har ingen grunn til å tru at den litt uvordne politiske rabulisten var nokon rabulist i forkynninga. Jesu lære tolka han nok, i takt med trendar i tida, radikalt. Men dei klassiske emna, synd og soning, mørke og ljøs, danna nok klårt bakteppet for hans kristendom - også som prest.

I bladet ”*Den 17de mai*” skreiv Mortensson-Egnund spalta ”*Sundagstankar*” i dei første åra han var prest (utgjeve i 1915). Han ser Bibelen som ei stor slått kultursoge – like frå Noa, ”*den første vindyrkaren,*” som lærer menneska den guddommelege visdommen. Diktaren Mortensson-Egnund har ei stor

plass i forkynninga hans. Mellom anna ser vi det i minnetalen over Arne Garborg 21. januar 1924:

Eg såg meg ikring. Då var mannen burte. Men langt utpå båra syng kvitkledde flokkar so underleg fager ein song:

*Teiknet fyre med ljøs gjeng.
Krossen skin der den heilage gjeng.
Krossen skin som den stille stjerne,
den kan me fylgje so trygt og gjerne.*

Her diktar Mortensson-Egnund seg like tilbake til juleevangeliet og Betlehemsstjerna – ved Arne Garborgs båre. Elles finn vi krossen i og attom heile forkynninga av den kristne trua, slik som i desse minneorda om Garborg.

Ivar Mortensson-Egnund var på mange måtar i åndeleg slekt med Arne Garborg. Mortensson-Egnunds bøker *Paa ymse Gjerdom* og *Or Duldo* gav inspirasjon til Garborg sine verk *Den burtkomne Faderen* og ikkje minst *Haugtussa*. Arne Garborg melde Mortensson-Egnunds bok *Or Duldo* (1895) i avisa "Den 17. mai:"

Men grunnemnet [i denne boka] ... *det er ogsaa um sjæli, mannshugen, som paa livsens ville vegar søker og til slutt finn seg sjølv, sitt sanne sjølv, guddomsgnisten i seg, og soleis finn fre og forsoning.*

Her tolkar Garborg Mortensson-Egnund slik ein religionshistorikar ville karakterisere ein teosof eller gnostikar (av det greske ordet gnosis – kunnskap). Mortensson-Egnund søkte innover i seg sjølv etter guddomsgnisten i denne boka, meinte Garborg.

Likevel var nok ikkje dette heile

biletet av vår jublant. Det viser seg at Garborg og Mortensson-Egnund hadde ganske forskjellige oppfatningar av kristendomen når det kom til stykket. Mortensson-Egnund la større vekt på det personlege truslivet enn det Garborg gjorde. Mortensson-Egnund hevda, mot Garborg, at kristendom ikkje er det same som humanitært arbeid. Det indre livet er viktigast. Utan det vert det sosial arbeidet eit tomt skal utan åndeleg innhald. Slik sett er det kristendomen som skil Mortensson-Egnund frå radikalismen hjå Georg Brandes og til ein viss grad òg Garborg.

Ivar hadde ein son som òg vart prest. Sonen, kalla Vetl-Ivar, var fødd i 1907, og døydd i 1973. Han ville såleis ha fylt 100 år i år. Han var i mange år hjelpeprest, seinare kallskapellan, i Folldal. Deretter (frå 1959) vart han sokneprest i Alvdal. Vetl-Ivar er enno hugsa godt for si milde form i framferd og tale. Han var ein snill, forsiktig prest, vert det sagt. Årets jublant, faren, var nok mykje kvassare i kantane, og noko meir stridlynt som menneske. Men både far og son bar fram den same budskapet – på kvart sitt vis – inspirert av Bibelens 66 bøker og religionens underlege tiltrekkingskraft på alle menneske.

3. Diktaren

Ivar Mortensson-Egnund var ein produktiv forfattar. Men han visste med seg sjølv – og sa det òg – at vitenskapsmennene meinte han var for fabulerande og at diktarkollegaer og dei som les bøkene hans, meinte han vart for vanskeleg å forstå. For vår jublant hadde svært store kunnskapar innan

mange vitskapsfelt, og brukte desse i si diktning. Eller vi kanskje skulle seie det omvendt: Han la fram vitskaplege tankar og problem i ei dikterisk form. Resultatet vart ein litteratur som krev mykje av lesaren, men som opnar for fantastiske vyar. Mortensson-Egnund var ein visjonær diktar og forskar, ein poetisk granskar, om ein kan bruke ei slik samanstilling.

Før vi ser på nokre døme på dei meir spektakulære verka, lat oss først sjå på to dikt som ligg tett opp til salmeforma: Her er sælt og Heil vere Kristus, begge frå samlinga "Paa ymse gjerdom." Det første diktet opnar slik:

*Vantru, tvil og ymse tankar
skynar eg meg inkje på.
Lita grøe vist dei sankar
inkje framgang mun dei få.*

Her er det ikkje først og fremst grublaren eller mystikaren Mortensson-Egnund som skriv, men den glade poeten som vil hylle livet!

Vidare heiter det i same diktet:

*Han stend utum alle tider,
(og)
innum alle tider.
Han er den, som heve makt.
Koss det gjenge, koss det skrie -
styre i hans hand er lagt.*

Diktaren skriv her om Guds allmakt – ei lovprising av livet.

Så til eit dikt som er større i forma, Heil vere Kristus. I dette diktet skildrar Mortensson-Egnund korleis den tome kongsstolen i Israel vart fylt på nytt då Kristus vart fødd inn i vår menneskeslekt:

*Dauids trone i mold var lagt,
morkna var megtuge kongemagt,
- og ingen arven kunn' taka.
Men av gomol rot tesist
grodde det upp ein einsleg kvist;
so fager han upp heve runne.
Heil deg, du hev kongsnamn vunne.*

Seinare i diktet teiknar han biletet av den lidande Kristus, og korleis mørkret rådde over Golgata. Men tredje dagen skjer det store omskiftet, då Jesus sprengjer daudens makt. Om dette skriv vår jubilant slik, nærast som i eit påskevers:

*Trie dagen var grava tom,
og herredom,
Guds son, du heve deg vunne.
No sola den raue
ho skin over myrkaste daue.
No ljose det bjarte
blenkjer i armaste hjarte.*

Med desse orda plasserer Mortensson-Egnund den guddommelege kongsmakta i det enkelte hjarte, før han på slutten av diktet ser Kristus som universet sin konge:

*Heil vere deg Herre Jesus Krist
i hægste hægde,
i lægste lægd,
i glæe og nau,
i liv og dau,
med mannaord,
i englekor,
i alle land
av møy og mann.
Lova vera Krist i allom heim.
Lova vera Kristus i alle stunde.
Heil deg Krist, du hev kongsnamn vunne!*

Her møter vi poeten Mortensson-Egnund som slår på bibelske strenger i hymneform. Skulle vi driste oss til å samanlikna Ivar Mortensson-Egnund med ein av våre salmediktarar, må det nesten bli Elias Blix. Ikkje berre fordi begge var bibellærd, kyndig i hebraisk og skreiv på nynorsk, men fyrst og fremst fordi rim og rytme her i dette diktet liknar ganske mykje på Blix sine korte vendingar i salmar som til dømes julesalmen *Kling no klokka! Ring og lokka*.

I sine granskingar hadde Mortensson-Egnund serleg nytte av sine store kunnskapar i gamalnorsk og hebraisk, og sitt kjennskap til gamal norrøn diktning samt dei eldgamle jødiske tradisjonane vi finn i Bibelen. I Eddadikta meinte han å finne jødiske trekk og parallellar til Bibelen. I Eddadikta fann han fleire trådar som var felles med profetbøkene og andre jødiske skrifter i Det gamle testamente. Og Mortensson-Egnund hadde svaret på korleis desse nordiske og jødiske kulturane hadde møttest: Dette må ha skjedd ved Svartehavet, meinte han. (Noko liknande hevda faktisk Thor Heyerdahl bortimot 100 år seinare!) Likskapen mellom Edda og Bibelen gjekk ikkje berre på det innhaldsmessige; også i forma fann vår hebraisk-kunnige mann fleire parallellar: *“Det er same duren og smellen i verset hjå profetane som i Edda.”*

Med Draumkvedet, Blix-salmane og bibelomsetjinga til landsmål vart vårt tungemål vigsla, det vart eit heilagt mål, seier Mortensson-Egnund. Kanskje han og Blix møttest som elev og lærar? Blix var professor i hebraisk ved Universitetet i Oslo, jamvel ved eit anna fakultet (det historisk-filosofiske)

enn der Mortensson-Egnund studerte.

I boka *Nyklar* (1922) legg Mortensson-Egnund fram dei store linene, dei store tidsavsnitta i menneskas historie. Han reknar med skapingsperiodar på 756 000 år, med 7 skapingsdagar à 107 800 år (!). Vi lev no i den fjerde skapingsdagen, og har enno att 2 dagar av skapingsverket. Kvar skapingsdag inneheld 7 ”æver,” kvar på 15400 år. Vår eige æve er den femte, og starta med Noa og hans ætt etter storflaumen. Dei to ævene som er att av fjerde skapingsdagen, fann Mortensson-Egnund att i Bibelens siste bok, Johannes Openbering. Kvar æve er igjen delt inn i folketider. Desse såg vår mann i samanheng med stjernebiletta i Dyrekretsen. Så bibelhistoria vart knytt til astrologien må ein serskilt spekulativ måte.

Som vi ser, er dette ganske dristige tankar, eit storslått system. Bibel- og verdshistoria vert tolka etter dette tidskjemaet. Dette er ei blanding av vitenskap og visjon, historie og spekulasjon, kunne ein nesten seie. Granskaren og diktaren hadde smelta saman med den fabulerande Mortensson-Egnund.

4. Epilog

På sine gamle dagar heldt Ivar Mortensson-Egnund mest til i diktarstova si på Egg ovafor garden Einabu i Folldal. Han overnatta ofte der oppe på Egg, og kom ned på garden til middags. Han ville helst ikkje bli forstyrra, så han hadde avtala eit system for å vise om han tok imot besøk eller ikkje nede frå garden. Dit kom det ofte folk for å treffe han. Då ringte dei i matklokka, og om Egnund-gubben då vifta med eit kvitt flagg, var gjesten velkomen. Viss ikkje, var diktaren og granskaren så

djupt inne i den boklege verda at han ikkje kunne eller ville bli forstyrra.

Rett før han døydde, heldt årets jublant bibellesing over emnet "Gjer alderdomen ung." Sannsynlegvis tok Egnund-gubben då utgangspunkt i Salme 103 i Det gamle testamente, kor dette temaet finst.

Diktaren, presten og mystikaren Ivar Mortensson-Egnund vart gamal, men hadde funne ungdomskjelda i dei gamle skriftene.

Jon Olav Ryen
2580 Follidal
soknepresten@folldal.kirken.no

Ivar Mortensson Egnund som stemnetalar.

**Nord-Østerdal
Kraftlag**

– verket som eies av abonnentene –

Kjøpeutbytte betyr lavere kraftpris!

Bli andelseier, og du får redusert kraftpris. Du er velkommen til å ta kontakt med oss.

Besøk våre hjemmesider: www.nok.no

Her vil du finne informasjon om kraftpriser, fastprisavtaler, kunne foreta innmelding av målerstand, samt finne annen relevant informasjon til deg som kunde.